

УДК 336.143.21

Хмарук Ю. В.,*кандидат економічних наук, старший викладач кафедри фінансів
Національного університету "Острозька академія"*

ЗБАЛАНСУВАННЯ ДОХОДІВ ТА ВИДАТКІВ ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ УКРАЇНИ

У статті досліджено збалансування доходів та видатків Державного бюджету України, зокрема щодо закріплення при плануванні видатків бюджету за доходами, що забезпечить достатнє фінансування пріоритетних функцій держави.

Ключові слова: *доходи бюджету, видатки, валовий внутрішній продукт, податки.*

В статье исследованы сбалансирование доходов и расходов Государственного бюджета Украины, в частности относительно закрплення при планировании расходов бюджета с доходами, что обеспечит достаточное финансирование приоритетных функций государства.

Ключевые слова: *доходы бюджета, расходы, валовой внутненний продукт, налоги.*

The article is devoted to the analysis of the State budget of Ukraine incomes and expenses balancing. Particularly it deals with binding of specific expenses with specific incomes, what can ensure sufficient financing of the priority functions of the State.

Keywords: *budget incomes, expanses, VAT, taxes.*

Постановка проблеми. Фінансова забезпеченість держави є одним з найбільш актуальних питань в секторі державних фінансів України. Дефіцитність Державного бюджету України досягнула у 2010 році 62,97 млрд. грн. Дослідження вітчизняних економістів доводять, що економіка України потребує перетворень, значних капіталовкладень для економічного зростання та забезпечення робочими місцями населення і доходів держави. Проте ці питання пов'язують з недостатніми фінансовими ресурсами держави або з необхідністю зниження державних витрат. Тому у період фінансової нестабільності в Україні визначення шляхів збалансування доходів та видатків державного бюджету є пріоритетним напрямом управління державними фінансами.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. С. А. Буковинський, В. М. Геєць, М. І. Карлін, А. І. Крисоватий, В. М. Мельник визначають напрями проведення та перспективи здійснення бюджетної та податкової політик в Україні, зокрема щодо зростання дохідної частини бюджетів. Ц. Г. Огонь, Р. М. Петренко, Ю. В. Сибірянська, Н. О. Слобода, О. М. Тимченко визнають ключову роль у стабільному забезпеченні доходів Державного бюджету України. Проте потребує вдосконалення зв'язок між дохідною та видатковою частинами бюджету держави, що дозволить достатнє фінансування пріоритетних галузей економіки.

Мета і завдання дослідження. Метою дослідження є визначення напрямів збалансування доходів та видатків Державного бюджету України.

Виклад основного матеріалу. Для збалансування доходів та видатків Державного бюджету України важливим є розуміння взаємозв'язку двох систем бюджету: дохідної та видаткової, у зв'язку з розвитком економіки, що сприяє забезпеченню виконання всіх функцій держави.

Згідно з рисунком 1 за 2004-2010 роки не простежувалася однорідна тенденція темпів приросту ВВП, доходів та видатків бюджету держави. Хоча це може пояснюватися тим, що не всі доходи бюджету пов'язані зі створенням у країні ВВП, а також впливом інших не менш важливих, ніж ВВП, чинників, про що зазначають Ц. Огонь та М. Азаров [5, с. 61; 6, с. 65].

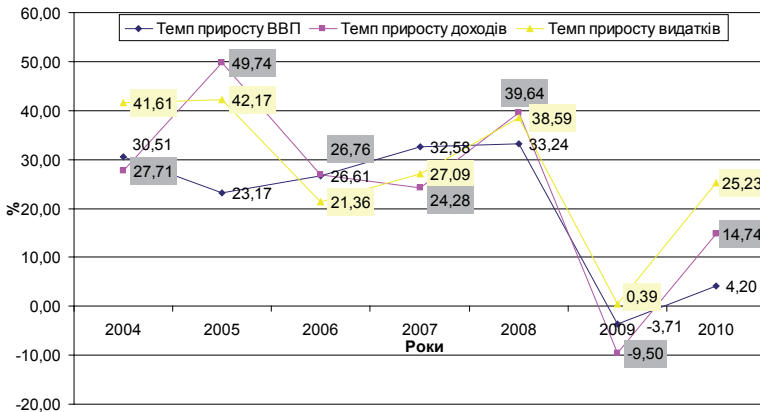

Рис. 1. Темпи приросту доходів і видатків Державного бюджету України та ВВП за 2004-2010 роки, %*

* Джерело: складено за даними Комітету Верховної Ради України з питань бюджету (доходи та видатки) та Рахункової палати України (ВВП) [3, 4].

У 2005, 2006 роках темпи приросту мобілізованих доходів до Державного бюджету України за досліджуваний період перевищували темпи приросту ВВП, що свідчило про певну фінансову стабільність і легалізацію доходів тіншового сектору. Перевищення мобілізованих доходів над темпами приросту ВВП 2008 року було пов'язано з авансованими податковими платежами, а не з детінізацією економіки.

Різниця між темпами приросту ВВП і мобілізованими до бюджету доходами у 2004, 2007, 2009 роках свідчила про те, що тінізація економіки не дала можливості акумулювати необхідні ресурси; також спостерігались тенденції до дефіцитності. Звертаємо увагу на те, що всі ці три періоди були передвиборними, тому дефіцитність пов'язана зі збільшенням видатків держави до виборів.

Тенденції 2010 року свідчили про значне переважання зростання видаткової частини Державного бюджету України до зростання доходів та ВВП, тому вважаємо, що варта перегляду є структура видатків бюджету та взаємозв'язок їх із дохідною частиною для забезпечення стабільного розвитку держави.

При стабільному розвитку держави структура доходів та видатків державного бюджету буде незмінною, що дає можливість визначити напрями реформування та моніторингу змін щодо державних фінансів та економіки країни в цілому. Якщо розглянути структуру доходів інших країн світу, то в останні роки вона була стабільною, зокрема 70% займали податкові надходження. Для України структура теж повинна стабілізуватися після кількох років постійного законодавства країни, законодавства, а також послідовної діяльності уряду.

Для детальнішої оцінки збалансування доходів та видатків Державного бюджету України варто звести їх до спільного показника – валового внутрішнього продукту. Вважаємо, що це дасть змогу з'ясувати співвідношення між доходами і видатками бюджету та їх видів; дозволить передбачати спрямування необхідних коштів на визначення напрямів та джерел їх фінансування. Ця методика може застосовуватися до загального фонду бюджету держави.

На основі даних Державного комітету статистики та звітів Державної казначейської служби України було оцінено частки доходів та видатків Державного бюджету України у ВВП.

Результати аналізу показали, що за досліджуваний період в частині доходів Державного бюджету України лише збори за спеціальне використання природних ресурсів мали стабільний рівень до ВВП. Хоча половина надходжень характеризувалась незначними змінами у зв'язку з реформуванням законодавства. Це свідчило, що за роки незалежності частина незмінних доходів мала стабільну частку у ВВП. Основна частка видатків бюджету спрямовувалася на соціальні видат-

ки, економічну діяльність, на державне управління та міжбюджетні трансферти (четверта частина усіх видатків). Серед видатків на економічну діяльність більшу частку займають видатки на паливно-енергетичний комплекс та транспорт. Водночас зменшуються видатки на впровадження науки і техніки в галузях економіки.

Пропонуємо при плануванні Державного бюджету України розподілити доходи та видатки загального фонду для їх збалансування. Ми не ставимо за мету закріпити за доходами конкретні статті видатків – це б призвело до адміністративних методів збору надходжень до Державного бюджету України оскільки частина видатків держави недофінансовувалась би чи не фінансувалась би взагалі. Таке закріплення при плануванні показників бюджету дасть можливість оцінити галузі: на які варто справляти більше коштів, і які видатки потребують скорочення. Це призведе до стимулювання пошуку додаткових коштів фінансування тієї чи іншої сфери. З розвитком економіки України ця схема буде змінюватись, вдосконалюватись, у першу чергу завдяки змінам після введення Податкового та Бюджетного кодексів України. Це є початкова база для напрацювань. Наголошуємо на тому, що для стабілізації економіки держави варто забезпечити стабільну дохідну частину, а також планувати не доходи під видатки, а, навпаки, планувати видатки до доходів.

Пропозиції щодо розподілення видатків Державного бюджету України за доходами подані в таблиці 2.

На нашу думку, за податками на доходи, податками на прибуток, податками на збільшення ринкової вартості варто закріпити фінансування більшої частини (60%) загальнодержавних функцій та 40% міжбюджетних трансфертів. Податок на прибуток підприємств має бути одним з найважливіших податків у міжбюджетних відносинах. Варто закріпити власне дотації вирівнювання і субвенції інвестиційного напрямку. Це стимулюватиме розвиток підприємництва і належного відображення бухгалтерської звітності.

За зборами за спеціальне використання природних ресурсів доцільно закріпити видатки на охорону навколишнього природного середовища, оскільки тут має місце пряма залежність між ними.

Внутрішні податки на товари та послуги можна спрямувати на фінансування охорони здоров'я, духовний та фізичний розвиток, освіту, 40% загальнодержавних функцій (зокрема обслуговування державного боргу), соціальний захист та соціальне забезпечення, оборону та 20% міжбюджетних трансфертів (зокрема субвенції соціального спрямування).

Таблиця 2
Закріплення витатків за доходами Державного бюджету України
при плануванні показників бюджету*

Доходи		Середній % до ВВП за 2003- 2010 роки	Витатки	Середній % до ВВП за 2003-2010 роки
I Податкові надходження	1. Податки на доходи, податки на прибуток, податки на збільшення ринкової вартості	4,48	Загальнодержавні функції	3,92
			Міжбюджетні трансферти	2,20
	2. Збори за спеціальне використання природних ресурсів	0,21	Охорона навколишнього природного середовища	0,16
	3. Внутрішні податки на товари та послуги	9,01	Охорона здоров'я	0,68
			Духовний та фізичний розвиток	0,25
			Освіта	1,49
			Загальнодержавні функції	2,62
			Соціальний захист та соціальне забезпечення	4,28
Оборона			1,09	
4. Податки на міжнародну торгівлю та зовнішні операції	1,04	Міжбюджетні трансферти	1,10	
5. Інші податки	0,01			
II Неподаткові надходження	1. Доходи від власності та підприємницької діяльності	1,87	Економічна діяльність	1,64
	2. Адміністративні збори та платежі, доходи від некомерційного та побічного продажу	0,27	Громадський порядок, безпека та судова влада	1,99
	3. Інші неподаткові надходження	0,18		

III. Доходи від операцій з капіталом	0,05	Житлово-комунальне господарство	0,03
IV. Офіційні трансферти	0,59	Міжбюджетні трансферти	1,10

*Джерело: розроблено автором.

Вважаємо, що ПДВ та акцизний податок зростають тоді, коли населення має більший достаток, а тому може дозволити собі придбання підакцизних товарів, збільшення попиту. Тому, підвищуючи рівень соціального забезпечення, ми збільшуємо доходи населення і, відповідно, надходження від ПДВ. Крім цього, усі платні послуги також є можливими при зростанні достатку населення. Щодо оборони і видатків на загальнодержавні функції, то населення сплатою податків утримує ці галузі.

Податки на міжнародну торгівлю і зовнішні операції та інші податки варто закріпити також за 20% міжбюджетних трансфертів для посилення ролі прикордонних територій у міжнародній торгівлі та стимулювання розвитку виноградарства, садівництва і хмелярства. Це посилить контрольну роль місцевої влади на цих територіях щодо контрабанди (додатково до функцій митної служби).

Після набуття Україною повноправного членства у Світовій організації торгівлі в травні 2008 року відбулося зменшення рівня ставок ввізного мита на значну кількість товарів, які ввозяться на митну територію України. Зокрема, на легкові автомобілі ставка зменшилася з 25% до 10% від митної вартості, що суттєво вплинуло на скорочення надходжень ввізного мита до спеціального фонду державного бюджету. Крім того, за вимогою СОТ щорічно поступово зменшуються ставки ввізного мита на імпорту деяких товарів, що, своєю чергою, впливає на ріст обсягів імпорту та надходжень до бюджету. Відповідно до експорту, основну частку (близько 90%) надходжень вивізного мита до бюджету забезпечує ввезення: насіння олійних рослин, відходів та брухту чорних металів. Тому не варто розраховувати на зростання надходжень від цього джерела до Державного бюджету України. Більше уваги заслуговує утримання конкурентоздатності вітчизняної продукції та забезпечення внутрішнього ринку вітчизняними товарами.

Щодо неподаткових надходжень, то видатки на економічну діяльність забезпечимо доходами від власності та підприємницької діяльності. Це посилить роль обох складових, оскільки буде стимулом державним підприємствам та установам проводити ефективнішу господарську діяльність, щоб отримати більшу частку асигнувань.

Громадський порядок, безпеку та судову владу вважаємо доцільним фінансувати з адміністративних зборів та платежів, доходів від некомерційного та побічного продажу, надходжень від штрафів і фінансових санкцій та інших неподаткових надходжень. Це може стати стимулом для кращої роботи відповідних органів. Проте при цьому необхідно забезпечити недопущення корупційності таких органів влади та не перевищення ними своїх службових повноважень.

За рахунок доходів від операцій з капіталом варто фінансувати житлово-комунальне господарство, а трансферти спрямовувати на міжбюджетні трансферти місцевим бюджетам.

Вважаємо, що рекомендована нами система допоможе покращити планування та забезпечення усіх функцій держави.

Разом з тим варто узгодити найважливіші групи видатків для максимального забезпечення виконання функцій держави з наявними доходами. В. Геєць [2, с. 15] наголошує, що рівень соціальних витрат в Україні (21,4% ВВП) перевищує витрати в країнах Євросоюзу (19%). Ця різниця у 2,4% може бути переорієнтована на інвестиції в основний капітал. Проте згідно з Конституцією України держава є соціальною, а не управлінською. Тому видатки на загальнодержавні функції не можуть займати 6,92% ВВП, на соціальний захист – 5,04 %, тоді як на економічну діяльність – 3,84%, на освіту – 2,29%, що не забезпечує політику розвитку держави.

Також звертаємо увагу на те, що з 1 січня 2011 року вступили в дію змінений Бюджетний та Податковий кодекси України. При відповідних зниженнях ставок ПДВ та податку на прибуток важливо скоротити видатки на управління та на міжбюджетні трансферти. Останні будуть скорочені, зокрема щодо дотацій вирівнювання, оскільки на місцевий рівень передано податок на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки, туристичний збір, 50% від зборів за спеціальне використання природних ресурсів, плату за землю. Субвенції соціального спрямування скорочені не будуть, у зв'язку з постійним зростанням соціальних стандартів. І надалі їх варто піднімати до рівня ЄС, щоб забезпечити відповідний захист своїх громадян. Щодо податку на додану вартість, то найважливішим завданням є забезпечення прозорого механізму відшкодування ПДВ. Надходження від податку на прибуток прямо залежні від розвитку економіки (потрібно забезпечити зростання ВВП). Тому вважаємо, найважливіше забезпечити стабільність законодавства, координацію всіх органів державної влади щодо підтримання підприємств та контроль за легалізацією усіх доходів.

До європейських рівнів зростає в Україні й акцизний податок. Тут важливим чинником є посилення контролю за нелегальною підакцизною продукцією.

Для зростання неподаткових надходжень варто також стимулювати виробництво, оскільки це спричинить зростання доходів, видатків цієї статті, а також дасть можливість покращити роботу органів, які забезпечують громадський порядок, безпеку та судову владу. Забезпечення реформування цих структур покращить їх діяльність, зростання адміністративних платежів, штрафів та ін.

Доходи від операцій з капіталом варто спрямовувати на фінансування житлово-комунального господарства.

Висновки. Для збалансування доходів та видатків Державного бюджету України одним з напрямів є закріплення частки видатків бюджету у ВВП до часток його доходів у ВВП для планування показників бюджету, що забезпечить визначення пріоритетних напрямів розвитку держави та пошуку коштів на їх забезпечення. Зміна законодавства та бюджетної політики сприятиме узгодженню планування та виконання Державного бюджету України.

Література:

1. Б'юкенен Джеймс М. Суспільні фінанси і суспільний вибір: Два протилежних бачення держави / Б'юкенен Джеймс М., Масгрейв Річард А.; [пер. з англ.]. – К. : Вид. дім “КМ Академія”, 2004. – 175 с. – (Актуал. світ. дискусії).
2. Геєць В. М. Посткризові перспективи та проблеми розвитку економік України й Росії (макроекономічний спектр) / В. М. Геєць // Фінанси України. – 2011. – № 2. – С. 11–23.
3. Державна казначейська служба України [Уточнена інформація про виконання Державного бюджету України]: [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://treasury.gov.ua/main/uk/publish/category/23593>.
4. Інститут бюджету та соціально-економічних досліджень [Бюджетний моніторинг (квартальний аналіз виконання бюджету) за 2006-2010 роки]: [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ibser.org.ua./news/558/>.
5. Огонь Ц. Г. Доходи бюджету України: теорія та практика : [монографія] / Ц. Г. Огонь. – К. : КНТЕУ, 2003. – 580 с.
6. Податок на додану вартість та прогнозування його надходжень до бюджету : [монографія] / М. Я. Азаров, Ф. О. Ярошенко, Т. І. Єфименко та ін. – К. : НДФІ, 2004. – 314 с.